

ЈОВАН СКЕРЛИЋ У ЖЕНСКОМ ВИЂЕЊУ

Клара Скерлић, *Мој животи са Јованом Скерлићем. Мемоари*, превео са француског Живомир Младеновић, приредила Славица Гароња Радованац, Академска књига, Нови Сад 2021

Сама чињеница да су мемоари Кларе Скерлић, супруге Јована Скерлића, коначно доступни српској читалачкој публици, како стручној тако и оној ширијој, заинтересованој за културну историју Срба, недвосмислено сведочи о значају приређивачког подухвата Славице Гароње Радованац. Настали пре осамдесет година (у периоду од 1938. до 1939. године) ови мемоари „из женског угла” осветљавају значајну фигуру Јована Скерлића, комплементарно допуњавајући мемоаре Скерлићеве сестре Јелене Скерлић Ђоровић *Животи међу људима*, које је приредила Зорица Хацић (2014), а објавила их је, такође, Академска књига из Новог Сада. Ова два виђења Скерлићевог лика, верујемо, тек ће подстаћи детаљна упоредна читања и плодотворна суочавања, потврђујући значај ауторског труда и преданог архивистичког рада који је у њих уложен. Коментаришући портрет брата и портрет супруга, Славица Гароња Радованац истиче:

Њихова сећања стога, свакако, представљају онај приснији, приватни и „искошени” женски поглед на личност великог историчара књижевности, а који је, пре свега, за њих био био брат и супруг, свакако, другачији од уобичајене и већ формиране фигуре Скерлића у јавном дискурсу и нашој историји књижевности.

Ипак, поред тога, и једни и други мемоари дају и драгоцен увид двеју образованих и сензибилних жена у културни и јавни живот Србије, који иако остаје унеколико „искошен” због специфичне, позиције ауторки, због тога није мање вредан пажње.

Текст мемоара превео је с изузетном пажњом Живомир Младеновић, који је својим интересовањем и подстакао Клару Скерлић да двадесет пет година после смрти мужа руком, на француском језику, испише своја сећања и реминисценције. Пошто су захтеви ауторке Кларе Скерлић онемогућили објављивање мемоара у време њиховог настанка, они су, захваљујући кћери Живомира Младеновића Јелени Раковић и труду приређивачице (али и њеном обимном и драгоценом искуству у раду са рукописном грађом који је обогатио српску књижевност за низ значајних фолклорних збирки које су биле у рукопису) тек сада доспели за објављивање.

Значај овог рукописа вишеструк је. Са становишта историје књижевности, ови мемоари употпуњују сазнања о Јовану Скерлићу, изузетно значајном историчару књижевности, критичару и друштвено политичком

делатнику, нарочито о његовим последњим данима (Славица Гароња Радованац с правом истиче управо ове странице мемоара као највећи допринос Кларе Скерлић). Са становишта имагологије мемоари Кларе Скерлић отварају веома провокативан амбивалентни увид настао истовремено из позиције *ицуђеї* – ауторка јесте странкиња која у више наврата истиче *грујосї* свог културног идентитета – али, истовремено, и *свої* – она је као супруга у позицији да поред јавног сагледа и приватно лице Јована Скерлића. На амбивалентност односа или бар на снажну самоконтролу која свесно суспендује сваки продор личног и приватног у текст, указује и специфичност именовања. За Клару Скерлић њен супруг доследно остаје „Скерлић” (на исти начин – Скерлић и он – именује свог брата Јелена Ћоровић, али с много више топлине у коначном портрету), а једна од основних црта његовог портрета у овим мемоарима бива *истїочњачка* силовитост, снага и сензуалност. Својим специфичним „интимистичким” увидом у породични живот, навике, односе, па и сукобе, ови мемоари дају допринос и историји приватног живота код Срба пред почетак Првог светског рата. Упечатљива је тако Кларина скица свекровог портрета у коју, поред упечатљивог физичког изгледа – лепоте и готово циновског стаса – поноса претком хајдуком Јефтом Скерлом и сликовите расипности, због које убрзо упропаштава породично богатство које је трудом и трговачком вештином стекла његова прерано преминула супруга – улази и податак да је Милутин навикао да једе из заједничке чиније, па снахино инсистирање да то не чини доживљава као „пренемагање странкиње”. И ова сведочења се зато могу посматрати и са становишта имагологије: за Клару Скерлић породица њеног супруга, па у доброј мери и он сам – остају *груїи*, као што је она за њих *сїранкиња*. Наговештај неразумевачности, па и одређене нетрпељивости, сенчи и однос ауторке према заовама, Скерлићевим сестрама. Међу реминисценцијама Кларе Скерлић честе су оне о односу *Зайага* и *Исїока*, односно о мешавини западњачких и источнојачких црта у идеализованом лику њеног супруга.

Мемоари Кларе Скерлић дају и несумњив допринос родним студијама. Приређивачица Славица Гароња Радованац с правом истиче:

Поглед из „женског угла” на Јована Скерлића, тачно сто и више година од његове смрти, заокружује и даје ону неопходну димензију његовој личности – дарујући српској култури и ову, тако неопходу димензију за потпуно сагледавање једне велике људске тајне и судбине, али је тек наше доба сазрело да се чују и ови, у мемоаристици, предуго запостављени женски „гласови из сенке”.

Наравно, остаје да се тек детаљно истражи у коликој мери је тај „женски глас” самосвојан, а колико је остао у функцији идеологизоване самопрезентације и наратива о високо образованој, сензибилној и интели-

гентној *зайагњакињи* и њеној вези са мушкарцем који, упркос моћној интелигенцији и високом образовању, у основи остаје нека врста *истичоњачкој* деспота – снажног, сензуалног, преког.

Родна улога ауторке, као диктат времена, али и као основ самоопажања и самопрезентације, битно је утицала на њено сведочење о човеку с којим је живела, како на оно што истиче у свом казивању тако и на оно што прећуткује, да не би нарушила идеализовани портрет свог славног супруга, али, истовремено, и властити аутопортрет прво младе девојке, а потом и жене. Она свесно обликује слику лепе, али претерано скромне девојке¹, вредне, пожртвоване, штедљиве (насупротив заовама које „ништа не раде”, она наглашава „западни” стил живота у коме свако мора привређивати) и, нарочито, високо образоване, интровертне, филозофским промишљањима склоне жене, која с презиром одбацује љубомору и ухођење супруга, чак и ако би јој оне гарантовале његову физичку верност. Ова болна тачка ауторке – мужевљево неверство и социјална изолованост као последица положаја странкиње у средини која је није у потпуности прихватила, али и поред мужа који жене дели на „оне којима се може ожени, и – оне друге”. (Да означи те ’друге’, он је употребљавао један израз који је сувише драстичан да бих га овде могла поновити)” – оцртава се у наговештајима и полуправдањима и полуоптужбама.

Мемоари Кларе Скерлић *Мој животи са Јованом Скерлићем* драгоцен су извор информација и аналитички провокативно штиво. Драгоцену допуну мемоарима представља уводна студија приређивачице Славице Гароња Радованац „Предговор мемоарима Кларе Скерлић”, у којој се дају драгоцени подаци о настанку мемоара и историјату рукописа и зачиње увид у комплементарност сведочења Јелене Скерлић Ћоровић и Кларе Скерлић. Приређивачица тако показује како Скерлићева сестра често ћути о ономе о чему његова супруга говори (рецимо, о несрећној заљубљености и трагичној судбини Јованке Скерлић) и обрнуто. Она, такође, с правом указује на родни аспект ових мемоара и на парадоксалну судбину супруге једног од водећих заговорника женске равноправности. „Једнакост за женскиње”, судећи по мемоарима Кларе Скерлић, није се односила и на властиту жену, која је већину свог брачног живота, углавном, провела у кућној изолацији, унеколико доказујући исправност властитог суда по којем је Скерлић женама „указивао више правде но поштовања”, допуштајући себи да се, иако је „био феминиста и права за оба пола”, грубо шали на рачун жена.

¹ Као контраст аутодеструктивној страсти своје заове Јованке, она у више наврата ставља своје скромно понашање у братовљевој кући: „Ја, лично, нисам могла чак нимало ни да разумем то стрпљење [Скерлићево према сестри Јованки], јер се од мене и од мојих сестара, кад бисмо понекад биле позване да проведемо 2-3 недеље распуста у кући мога брата, ту захтевало скромно и покорно држање излажући се опасности да нам се у противном покажу врата.”

Значајан додатак монографији представља илустративни материјал, поред осталог, и „оригинални факсимили: дописнице Кларе Скерлић, њеног писма, као и прве странице мемоара, [који се] објављују први пут”, као и детаљни коментари приређивачице. С обзиром на књижевноисторијски и културолошки значај, мемоари Кларе Скерлић, заједно с уводном студијом и пратећим документима, представљају драгоцен допринос књижевној и културној историји Србије.

Др Љиљана ПЕШИКАН ЉУШТАНОВИЋ

Филозофски факултет

Универзитет у Новом Саду

Одсек за српску књижевност

loljilja@gmail.com

ОБРИСИ ЛИЧНЕ МИТОЛОГИЈЕ

Ђорђе Деспић, *Аутихохиноза*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2021

Пишући о претходној, првој збирци Ђорђа Деспића *Песме и дрући оживљени* (2018), која је понела угледну награду Задужбине „Милош Црњански”, истакли смо да је за његову поезију у целини карактеристична прозорљивост између тела и језика, сна и језика, опажаја и медитације. Реч може бити окидач за физички бол и трауму, али и њихов продукт, онај кристал смисла животног пута пређеног у патњи и (само) озлеђивању. Поготово је то стално вибрирање на жици сна и јаве и њихових инверзних значења која се пак увек сустичу у оном другом, важно због урођености лирског субјекта или јунака у паперјасту, нежну постељу сна, из кога, као из неког децјег дворца начињеног од нематеријалне твари, излећу речи које добијају свој интуитивни ред, своје преплетаје у самим стиховима.

Овде је сан, као подручје архетипског несвесног, субјективног и колективног, опет веома важан и за ову Деспићеву збирку, јер јунговски настоји да реконструише, и проосећа оне профињене суматраистичке везе и сагласја, која се налазе испод видљивих практичних и прагматичних функција у које је човек нужно укључен, а данас већ у потпуности умрежен. Стога се и време другачије доживљава и сва дијахронија постаје психолошки изазовна синхронија низова, секвенци које се лирском јунаку објављују на ивици буђења, стварајући хипнагогичке слике. Вратићемо се на овај појам нешто касније, јер се он може довести у везу с насловом збирке. Хипноза је поступак који се користи у тзв. хипнотерапији, односно хипнотичкој сугестији, при чему се субјект доводи у стање слично трансу, што уједно омогућава изоштренију перцепцију и концентрацију